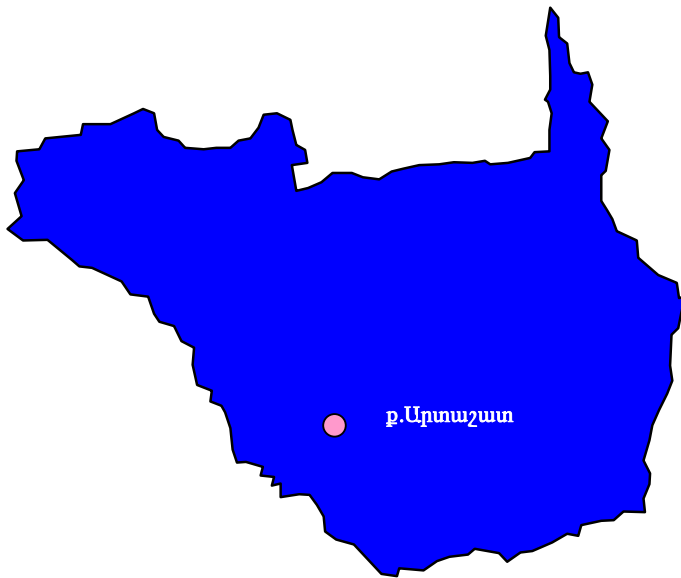


**ՀՀ ԱՐԱՐԱՏԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԶԱԳՐԱԿԱՆ
ԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ**

Մարզկենտրոնը՝ ք. Արտաշատ



Տարածաշրջանները՝

Արարատ,
Արտաշատ,
Մասիս

Քաղաքները՝

Արտաշատ,
Արարատ,
Վեդի,
Մասիս

ՀՀ Արարատի մարզը գտնվում է հանրապետության հարավ-արևմտյան մասում: Մարզը ***հյուսիսից*** սահմանակից է մայրաքաղաքին, ***ՀՀ Արմավիրի և Կոտայքի մարզերին,*** ***արևելքից՝ ՀՀ Գեղարքունիքի մարզին,*** ***հարավ-արևմուտքից՝ ՀՀ Վայոց ձորի մարզին և*** ***հարավից՝*** պետական սահմանով սահմանակից է Թուրքիային և Ադրբեջանին (Նախիջևան):

Տարածքը	2096 քառ. կմ
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը	7.0 %
Քաղաքային համայնքներ	4
Գյուղական համայնքներ	93
Քաղաքներ	4
Գյուղեր	94
Բնակչության թվաքանակը 2009թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	277.6 հազ. մարդ
<i>այդ թվում՝</i>	
քաղաքային	81.7 հազ. մարդ
գյուղական	195.9 հազ. մարդ
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը, 2008թ.	8.6 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	29.4 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր	156706 հա
այդ թվում՝ վարելահողեր	26953 հա

Վարչատարածքային բաժանումը 2009թ. հունվարի 1-ի դրությամբ

	Տարածքը, քառ. կմ	Մայրաքաղաքը/մարզ-կենտրոնը	Բնակչության խտությունը, մարդ/կմ ²	Համայնքներ	
				քաղաքային	գյուղական
Հայաստանի Հանրապետություն	29743	Երևան	109	48	866
ՀՀ Արարատի մարզ	2096	Արտաշատ	132	4	93

ՀՀ Արարատի մարզի քաղաքները

(հունվարի 1-ի դրությամբ)

Քաղաքի անվանումը	Քաղաքի կարգավիճակ ստանալու տարեթիվը	Հեռավորությունը մինչև Երևան, կմ	Մշտական բնակչության թվաքանակը, հազ.մարդ				
			2005	2006	2007	2008	2009
Արարատ	1962	48	20.5	20.6	20.6	20.6	20.7
Արտաշատ	1961	29	25.2	25.2	25.1	25.2	25.3
Մասիս	1995	17	21.5	21.6	21.8	21.9	22.1
Վեդի	1995	48	13.1	13.1	13.2	13.3	13.4

Մարզի տարածքը եղել է պատմական Հայաստանի Այրարատ նահանգի Ոստան գավառի մի մասը: Վերջինիս տարածքում են գտնվել պատմական հին Հայաստանի երկու (*Արտաշատ և Դվին*) մայրաքաղաքները:

Արտաշատը (մ.թ.ա. II դ., 180թ.) գտնվել է Երասխ և Մեծամոր գետերի հին հունների միախառնման տեղում՝ Խոր Վիրապի բլուրների վրա և շրջակայքում, այժմյան Արտաշատ քաղաքից 10 կմ հարավ-արևելք: Գտնվելով Արարատյան բարեբեր դաշտավայրում, առևտրական ճանապարհների հանգույցում, քաղաքը եղել է ոչ միայն Հայաստանի, այլև Արևելքի առավել զարգացած քաղաքներից մեկը և մայրաքաղաքի դեր կատարել շուրջ 500 տարի: Հայ ժողովրդի պատմության մեջ ոչ մի քաղաք այնպիսի նշանակալից հետք չի թողել, ինչպես Արտաշատը:

Գվին մայաքաղաքը հիմնադրվել է IV դարի 30-ական թվականներին, երբ հայոց Խոսրով Կոտակ թագավորը (330-338թթ.) արքունիքը Արտաշատից տեղափոխելով Գվին, այն հայտարարել է նոր մայրաքաղաք: Գվինն այդ ժամանակաշրջանում Հայաստանի ոչ միայն քաղաքական ու տնտեսական, այլև հոգևոր ու մշակութային կենտրոնն էր (պահպանվել են կաթողիկոսարանի դահլիճի, դիվանատան, ճեմարանի, գանձատան, մատենադարանի հետքերը, ինչպես նաև հեթանոսական տաճարի տեղում կառուցված Կաթողիկե եկեղեցին): Գվինը եղել է նաև միջազգային առևտրի խոշոր կենտրոն: Այստեղ են հատվել միջազգային 4 մայրուղիներ՝ Կովկաս ու Հարավային Ռուսաստան, Փոքր Ասիա ու Հարավային Եվրոպա, Հյուսիսային Աֆրիկա ու Բյուզանդիա, Միջագետք ու Միջին Ասիա:

Խոր Վիրապ վանք-ամրոցը գտնվում է մարզի Փոքր Վեղի գյուղի մոտակայքում, բլրի վրա: Հնում այն եղել է պատմական Արտաշատ քաղաքը, իսկ Խոր Վիրապի բլուրներին՝ միջնաբերդը:

Ներկայիս վանք-ամրոցի տեղում եղել է արքունի բանտը: Խոր Վիրապը օձերով, թունավոր միջատներով լի մի խոր փոս էր, ուր գցում էին դատապարտյալներին:

Ըստ Ագաթանգեղոսի և մյուս պատմիչների՝ Գրիգոր Լուսավորիչը 13 տարի այս վիրապում է կրել իր չարչարանքները: Ի հիշատակ Սրբի չարչարանքների 5-րդ դարում այս Սբ. վիրապի վրա վանք է հիմնվում և հաստատվում միաբանություն, իսկ Ներսես Շինարար կաթողիկոսը Սբ. վիրապի վրա նոր եկեղեցի է կառուցում:

Խոր Վիրապ դպրության կենտրոնը 13-րդ դարում ունեցել է վարդապետատուն՝ մոտ 40 աշակերտով, ուսուցչապետեր՝ Վարդան Արևելցին, Հովհաննես Երզնկացին, Ներսես Մշեցին:

Դպրության կենտրոն լինելուց բացի 10-11-րդ դարերում այն ռազմական կարևոր հենակետ է եղել հայ ժողովրդի համար:

930-ական թվականներին Հայաստան արշաված արաբական բանակի դեմ համատեղ ճակատամարտ են մղել Աբաս Բագրատունի և Գագիկ Արծրունի հայոց արքաները: Խոր վիրապի մոտ տեղի ունեցած վճռական ճակատամարտում հայկական միացյալ զինուժը գլխովին ջախջախում է արաբական 13 հազարանոց բանակը:

1970-80 թթ. Խոր վիրապում կատարված վերանորոգման աշխատանքներից հետո պարսպի հարավային հատվածի թաղածածկ նկուղի վրա կառուցվել է դիտակետ, որտեղից բացվում են Արարատ լեռան վեհաշուք համայնապատկերը:

Մարզի տարածքում են գտնվում *Սբ. Հակոբ եկեղեցին*, *Քեղվա ամրոցը* (XI դ.), ինչպես նաև *Պարույր Սևակի տուն-թանգարանը* (գ. Չանգակատուն):

Խոսրովի պետական արգելոցը («Խոսրովի անտառ» է կոչվել Խոսրով Բ Կոտակ թագավորի անվամբ) գտնվում է Հարավային Հայաստանի կենտրոնական մասում: Ընդգրկում է 27 հա տարածություն, գտնվում է ծովի մակերևույթից 1600-2300 մ բարձրության վրա:

Տնտեսությունը

ՀՀ Արարատի մարզը հանրապետության տնտեսապես զարգացած մարզերից է:

Տնտեսության հիմքը գյուղատնտեսությունն է: Այն հիմնականում մասնագիտացած է խաղողագործության, պտղաբուծության և բանջարաբուծության մեջ:

Մարզի տարածքով է անցնում հանրապետական նշանակության Երևան-Երասխ-Ղարաբաղ ավտոմայրուղին, և Երևան-Երասխ երկաթուղին:

2008թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական ճյուղերի տեսակարար կշիռները հանրապետության համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն` 8.0%,
- գյուղատնտեսություն` 13.1%,
- շինարարություն` 1.2 %,
- մանրածախ առևտուր` 1.5%,
- ծառայություններ` 0.8%:

Տնտեսության հիմքը **գյուղատնտեսությունն է**: Այն հիմնականում մասնագիտացած է խաղողագործության, պտղաբուծության և բանջարաբուծության մեջ:

Բեռնատրվերի և արտադրության մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Արդյունաբերության առաջատար ուղղությունները սննդամթերքի, ներառյալ` խմիչքների, արտադրություններն են և այլ ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակների արտադրությունը:

Մարզի բազմաճյուղ արդյունաբերության հիմնական և գլխավոր ուղղությունը **մշակող արդյունաբերությունն է**, որի մեջ առավել զարգացած են հետևյալ երեք ճյուղերը.

- ա) սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրություն (մրգերի, բանջարեղենի վերամշակում և պահածոյացում, թորած ալկոհոլային խմիչքների արտադրություն),
- բ) ծխախոտի արտադրություն (ծխախոտի խմորում` ֆերմենտացիա),
- գ) ոչ մետաղական հանքային արտադրանքի արտադրություն (ցեմենտի, կրի, ասբոցեմենտային իրերի արտադրություն, քարի կտրում և վերամշակում):

Արտաշատ քաղաքը

Արտաշատ քաղաքը (2008թ. տարեվերջին՝ 25.3 հազ. բնակիչ) մարզկենտրոնն է: Քաղաքը գտնվում է Երևանից 29 կմ հեռավորության վրա (հայոց պատմական մայրաքաղաք Արտաշատից 10 կմ հյուսիս-արևմուտք), զբաղեցնում է 800 հա տարածություն:

Քաղաքի **արդյունաբերության** հիմնական ուղղությունը **մշակող արդյունաբերությունն** է, որի մեջ հատկապես առանձնանում են սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը (մրգերի, բանջարեղենի վերամշակում և պահածոյացում, թորած ալկոհոլային խմիչքների), ինչպես նաև ոչ մետաղական հանքային այլ արտադրանքի արտադրությունը (կղմինդրի, աղյուսի և թրծված կավից շինարարական արտադրա-տեսակների, բնական քարերից երեսապատման նյութերի արտադրությունը):

Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի նաև **գյուղատնտեսությունը**, որի հիմնական ուղղությունը **դաշտավարությունն** է:

Արարատ քաղաքը

Արարատ քաղաքը (2008թ. տարեվերջին՝ 20.7 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 48 կմ հեռավորության վրա, հիմնադրվել է 1936թ.: Հայտնի է որպես արդյունաբերական կենտրոն:

Քաղաքի **արդյունաբերության** հիմնական ուղղությունը **մշակող արդյունաբերությունն** է, որի մեջ իր գերակշիռ տեղն ունի ոչ մետաղական հանքային և այլ արտադրանքի արտադրությունը (ցեմենտի, կրի և ասբոցեմենտային իրերի արտադրությունը):

Վեդի քաղաքը

Վեդի քաղաքը (2008թ. տարեվերջին՝ 13.5 հազ. բնակիչ) գտնվում է Վեդի գետի աջ ափին, Երևանից 48 կմ հեռավորության վրա:

Քաղաքի **արդյունաբերության** հիմնական ուղղությունը **մշակող արդյունաբերությունն** է, որում կարևոր տեղ է զբաղեցնում բնական քարերից երեսապատման նյութերի, էլեկտրական և հսկիչ սարքերի ու սարքավորումների, պլաստմասսաներից պատրաստվող շինարարական իրերի արտադրությունը:

Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի նաև **գյուղատնտեսությունը**, որի հիմնական ուղղությունը **դաշտավարությունն** է:

Մասիս քաղաքը

Մասիս քաղաքը (2008թ. տարեվերջին՝ 22.2 հազ. բնակիչ) գտնվում է Հրազդան գետի ձախ ափին, Երևանից 17 կմ հեռավորության վրա:

Խոշոր երկաթուղային ապրանքային կայան է, որն ունի միջմարզային նշանակություն և սպասարկում է Երևան քաղաքին:

Քաղաքի **արդյունաբերության** հիմնական ուղղությունը **մշակող արդյունաբերությունն** է, որի մեջ գերակշիռ տեղ է զբաղեցնում սննդամթերքի արտադրությունը (մրգերի և բանջարեղենի վերամշակում և պահածոյացում), թղթից և ստվարաթղթից արտադրատեսակների արտադրություն և ծխախոտի ապրանքների արտադրությունը (ծխախոտի խմորում՝ ֆերմենտացիա):

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Համայնքի անվանումը	Բնակավայրի անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը*, մարդ	
		2008թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	2009թ. հունվարի 1-ի դրությամբ
Արտաշատ	ք. Արտաշատ	25308	25297
Արարատ	ք. Արարատ	20702	20709
Վեդի	ք. Վեդի	22138	13447
Մասիս	ք. Մասիս	13351	22224

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

	Համայնքի անվանումը	Բնակավայրի անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը**, մարդ	
			2009թ. հունվարի 1-ի դրությամբ	2009թ. հունվարի 1-ի դրությամբ
1	Աբովյան		1393	1390
2	Ազատաշեն		640	637
3	Ազատավան		3047	3034
4	Այգավան		4422	4440
5	Այգեգարդ		3270	3259
6	Այգեպատ		1485	1554
7	Այգեստան		2350	2360

* ՀՀ Արարատի մարզի քաղաքային համայնքների բնակչության թվաքանակը ներկայացվել է ընթացիկ հաշվառմամբ:

** ՀՀ Արարատի մարզի գյուղական համայնքների այս տվյալների սկզբնաղբյուրը՝ գյուղական համայնքների կողմից տարեկան կտրվածքով ներկայացվող «Գյուղական բնակչության սեռատարիքային կազմը» պետական վիճակագրական հաշվետվություններն են: Այդ սկզբնաղբյուրներով ՀՀ 866 գյուղական համայնքների մշտական բնակչության թվաքանակների հանրագումարը՝ ամբողջությամբ և ըստ մարզերի ունի որոշակի շեղում բնակչության ընթացիկ հաշվառման համանուն տվյալներից, որոնք խարսխված են ՀՀ արդարադատության նախարարության և ՀՀ կառավարությանն առընթեր ՀՀ ոստիկանության վարչական ռեգիստրների տվյալների վրա (շեղումը՝ 01.01.2009թ.-ի դրությամբ ՀՀ մասշտաբով՝ կազմել է +5.4%): Շեղումը հիմնականում պայմանավորված է գյուղական համայնքների միջև խնդրո առարկա տեղեկատվության փոխանակման, համադրման և անվանական տվյալների մակարդակով ստուգաճշտման համակարգի բացակայությամբ:

	Համայնքի անվանումը	Բնակավայրի անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը** , մարդ	
			2009թ.հունվարի 1-ի դրությամբ	2009թ.հունվարի 1-ի դրությամբ
8	Այնթափ		7660	8213
9	Ավշար		5156	5128
10	Արալեզ		2723	2720
11	Արարատ		7750	7996
12	Արաքսավան		828	836
13	Արբաթ		1781	1823
14	Արզավանդ		1608	1593
15	Արմաշ		2657	2665
16	Արևարույր		1088	1130
17	Արևշատ		2316	2377
18	Բաղրամյան		1952	1945
19	Բարձրաշեն	•Բարձրաշեն •Կաքավաբերդ	1523	1505
20	Բերդիկ		1015	1015
21	Բերքանուշ		1968	1992
22	Բյուրավան		1440	1444
23	Բուրաստան		1887	1902
24	Գեղանիստ		2304	2390
25	Գետազատ		1890	1873
26	Գետափնյա		1224	1266
27	Գինեվետ		686	696
28	Գոռավան		2628	2647
29	Դալար		2578	2561
30	Դաշտավան		2016	2120
31	Դաշտաքար		682	680
32	Դարակերտ		2435	2439
33	Դարբնիկ		1141	1153
34	Դեղձուտ		922	916
35	Դիմիտրով		1179	1257
36	Դիտակ		749	769
37	Դվին		2838	2865
38	Եղեգնավան		1835	1876
39	Երասխ		865	862
40	Զանգակատուն		1174	1187
41	Զորակ		1860	1859
42	Լանջազատ		1328	1353
43	Լանջանիստ		254	255
44	Լանջառ		237	221
45	Լուսաշող		624	627
46	Լուսառատ		2780	2795
47	Խաչվառ		1772	1782
48	Կանաչուտ		1307	1267
49	Հայանիստ		2079	2087
50	Հնաբերդ		649	650
51	Հովտաշատ		3537	3573
52	Հովտաշեն		1109	1120
53	Ղուկասավան		2196	2209
54	Մասիս		1473	1485

	Համայնքի անվանումը	Բնակավայրի անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը** , մարդ	
			2009թ.հունվարի 1-ի դրությամբ	2009թ.հունվարի 1-ի դրությամբ
55	Մարմարաշեն		3281	3383
56	Մխչյան		5094	5089
57	Մրգանուշ		1229	1246
58	Մրգավան		1909	1935
59	Մրգավետ		2320	2347
60	Նարեկ		1244	1238
61	Նիզամի		1473	1486
62	Նշավան		1812	1830
63	Նոյակերտ		2385	2399
64	Նորաբաց		2154	2229
65	Նորամարգ		1607	1629
66	Նորաշեն		3450	3496
67	Նոր Խարբերդ		6059	6095
68	Նոր կյանք		2861	2875
69	Նոր Կյուրին		876	802
70	Նոր ուղի		920	939
71	Շահումյան		4366	4406
72	Շաղափ		1024	1025
73	Ոսկետափ		5285	5311
74	Ոստան		3013	3011
75	Պարույր Սևակ		723	720
76	Ջրահովիտ		1174	1183
77	Ջրաշեն		1738	1791
78	Ռանչպար		1252	1266
79	Սայաթ –Նովա		2010	2070
80	Սիս		1705	1724
81	Սիսավան		2265	2255
82	Սիփանիկ		895	819
83	Սուրենավան		2528	2541
84	Վանաշեն		2476	2480
85	Վարդաշատ		231	236
86	Վարդաշեն		573	573
87	Վերին Արտաշատ		4462	4478
88	Վերին Դվին		2205	2205
89	Տափերական		3909	3882
90	Ուրցալանջ		216	204
91	Ուրցաձոր		3056	3092
92	Փոքր Վեդի		3259	3251
93	Քաղցրաշեն		3088	3130

**ՀՀ ԱՐԱՐԱՏԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ԹԱՂԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2008թ.**

	Ընդամենը	նրանցից՝	
		կանայք ¹	տղամարդիկ ¹
Բնակչությունը, մարդ	10000	5087	4913
Ծնվածներ, մարդ	129	59	70
Մահացածներ, մարդ	79	38	41
Ամուսնություններ	53	X	X
Ամուսնալուծություններ	6	X	X
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակմակերեսով, քառ.մ	29.9	X	X
Կրթության ոլորտ. հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝			
նախադպրոցական	153	79	74
հանրակրթական	1322	639	683
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան-ստեղծագործական կենտրոններ	107	80	27
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	-	-	-
միջին մասնագիտական	52	25	27
բարձրագույն մասնագիտական	8	5	3
Առողջապահության ոլորտ՝			
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	26273
Մարզիկներ, մարդ	64	4	60
Զբաղվածներ, մարդ	4258
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	1	1	0.0
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	0.0	0.0	0.0
գիտության թեկնածուներ	0.0	0.0	0.0
ուսուցիչներ	117	101	16
բժիշկներ	17
միջին բուժանձնակազմ	40		
Գործազուրկներ /պաշտոնապես գրանցված/, մարդ	108	80	28
Մոցիայական ապահովության ոլորտ			
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1508
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	341	X	X
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում			
գրադարան	11698
թատրոն	591
համերգ	-	-	-
թանգարան	795
Իրավական ոլորտ			
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	20	X	X
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	5	X	X
միջին ծանրության	6	X	X
ծանր	8	X	X
առանձնապես ծանր	0.0	X	X

¹ Ցուցանիշները հաշվարկային են: